

Plenninge i Vaksala

Plenninge i Vaksala

Arkeologisk utredning, steg 1 och 2

Plenninge 1:6
Uppsala kommun
Uppland

Hans Göthberg

Upplandsmuseets rapporter 2024:09

ISSN 1654-8280

BEARBETNING AV FOTON: Hans Göthberg

BEARBETNING AV PLANER: Hans Göthberg

OMSLAGSBILD: Delar av utredningsområdet vid Plenninge utgjordes av trädgård och fruktträdgård. I bilden visas schakt 21. Foto mot nordväst, Ebba Drugge, Upplandsmuseet

GRANSKNING: Anna Ölund

UPPHOVSÄTT: om inget annat anges: Creative Commons licens CC BY. © Lantmäteriet, dnr I2014/00634

GRAFISK FORMGIVNING OCH PRODUKTION: Malin Lucas

DIGITALT TRYCK: Kph, Uppsala

© UPPLANDSMUSEET, 2024

Upplandsmuseet
Drottninggatan 7, 753 10 Uppsala
Telefon 018-169100
www.upplandsmuseet.se

Innehåll

Sammanfattning	6
Inledning	7
Bakgrund	8
Syfte, metod och genomförande.....	8
Topografi och fornlämningsmiljö	8
Utredningsresultat	10
Utredning steg 1 – Äldre kartor och historiska uppgifter	10
Tidigare undersökningar	12
Fältinventering.....	12
Utredning steg 2 – schaktgrävning.....	17
Arkeologisk diskussion och antikvarisk bedömning	25
Antikvarisk bedömning	28
Administrativa uppgifter	29
Referenser	30
Litteratur	30
Lantmäteriakter.....	31
Bilagor	32
Bilaga 1 – Lämnings från utredningen i Kulturmiljöregistret	32
Bilaga 2 – Lista över schakt.....	32
Bilaga 3 – Lista över arkeologiska objekt.....	33

Sammanfattning

Stiftelsen Upplandsmuseets avdelning Arkeologi gjorde i september 2023 en arkeologisk utredning steg 1 och 2 vid Plenninge i Vaksala socken i Uppsala kommun. Anledningen var planer på ett logistikcentrum. Syftet med utredningen var att klargöra om det fanns fornlämningar som berördes av det aktuella arbetsföretaget.

Utredningsområdet omfattade 2,8 hektar och utgjordes av främst impediment- och tomtmark kring Plenninge gård. Inom området var den

fortfarande bebyggda bytomten/gårdstomten L1940:376 för Plenninge belägen.

Inom ramen för utredningen identifierades det förhistoriska boplatsoområdet L2023:5615 i områdets östra del. I krönläge fanns stensättningen L2023:5616 och en husgrund från historisk tid, L2023:5614 i form av en källargrop. Inom de delar av bytomten L1940:376 som var tillgängliga för schaktgrävning påträffades raseringsmassor efter bebyggelse från 1700–1900-talet.

Figur 1. Grävning och inmätning av schakt. Foto Ebba Drugge, Upplandsmuseet.

Inledning

Upplandsmuseets avdelning Arkeologi utförde i september 2023 en arkeologisk utredning steg 1 och 2 vid Plenninge i Vaksala socken i Uppsala kommun (figur 2). Utredningen gjordes inför planer på ett logistikcentrum vid Plenninge. Arbetet

utfördes på uppdrag av Wiklunds Åkeri AB och efter beslut av Länsstyrelsen i Uppsala län (diarienummer 431-7746-2022, beslutsdatum 2023-08-24). Projektledare för Upplandsmuseet var Hans Göthberg som också författade rapporten.

Figur 2. Området för utredningen vid Plenninge markerad med svart cirkel. Skala 1:70 000.

Bakgrund

Plenninge ligger öster om Uppsala och strax utanför stadsbebyggelsen. Utredningsområdet är omkring 28 000 m² och utgörs i huvudsak av den åkerholme där Plenninge gård är belägen. Inom utredningsområdet finns den fortsatt bebyggda bytomten för Plenninge, L1940:376 (figur 3). I utredningen ingick både steg 1 med fältinventering och steg 2 med maskingrävning av sökschakt.

Syfte, metod och genomförande

Syftet med den arkeologiska utredningen steg 1 och steg 2 var att ta reda på om fornlämningar berörs av det planerade arbetsföretaget. Den arkeologiska utredningen steg 1 skulle redogöra för både tidigare registrerade och nyupptäckta fornlämningar, medan utredningen steg 2 skulle konstatera om det fanns fornlämningar som inte var synliga i markytan. Resultatet från utredningen skulle kunna användas vid Länsstyrelsens fortsatta tillståndsprövning och utgöra underlag inför eventuella kommande arkeologiska åtgärder. Resultaten skulle också kunna användas som underlag för företagarens fortsatta planering.

I utredningen steg 1 ingick en arkiv- och kartstudie och en fältinventering. I arkiv- och kartstudien ingick en genomgång av uppgifter och fynd och tidigare undersökningar i området, samt en översiktlig genomgång av äldre lantmäterikartor för att få en bild av bebyggelse och markanvändning. Vidare ingick en genomgång av uppgifter om arkeologiska undersökningar och fynd i anslutning till utredningsområdet. Fältinventeringen bestod av en fotledes systematisk okulär genomgång av utredningsområdet för att spåra lämningar som var synliga i markytan.

Utredningen steg 2 utgjordes av grävning av sökschakt med maskin.

Schakt och lämningar mättes in med GPRS med nätverks-RTK. I Kulturmiljöregistret (KMR)/Fornsök registrerades nyupptäckta lämningar med antikvarisk bedömningen och beskrivningar av befintliga lämningar kompletterades.

Topografi och fornlämningsmiljö

Utredningsområdet är beläget öster om Uppsala i slättmark. Slätten har tidigare haft en utbredning mellan vattendragen Fyrisån i väster och Samnan i öster. Inom slätten finns spridda backar där byar och gårdar varit belägna. Öster om Samnan finns en större sammanhängande skogsmark som skiljer bygden i Danmark och Vaksala från bygden i Funbo. Denna del av slättmarken ligger på nivåer mellan 15 och 20 meter över havet. Backarna inom slättmarken har nivåer uppemot 25 meter över havet, medan dalgångarna med vattendragen ligger på nivåer om 5–10 meter över havet. De låga nivåerna innebär att området har genomgått förändringar genom landhöjningen och att området torrlagts under de senaste 4000 åren. Enligt SGU:s strandförskjutningsmodell har det funnits en sjö i Samnans dalgång under järnålder. Att döma av äldre lantmäterikartor från 1600-talet och framåt för bland annat Lunda utgjordes markerna i anslutning till Samnan då av äng, medan högre belägna delar bestod av åkermark med inslag av betesmark.

På flera impediment i närheten av Plenninge finns gravfält, varav ett mindre antal kan tillhöra äldre järnålder att döma av gravtyper som resta stenar och tresidiga stensättningar. Sådana finns bland annat vid Sällinge (L1941:3579) söder om utredningsområdet och vid Lunda (L1944:7081, L1944:7116) öster om Samnan (figur 3). På det stora flertalet gravfält är gravtyper från yngre järnålder vanligt förekommande, exempelvis vid Stångby (L1941:3613) (Göthberg & Åberg 2007).

Figur 3. Fornlämningar, varav några är undersökta, i omgivningen till Plenninge. Skala 1:10 000.

På några platser i omgivningen finns runristningar, bland annat vid Lunda (U 949/L1944:7171), Myrby (U 950) och Vedyxa (U 956, U 957). Deras placering tyder på att de har markerat passager över Samnan. Dessutom finns uppgifter om

försvunna runstenar, bland annat vid Sällinge (U 952, U 953) söder om utredningsområdet (Wessén & Jansson 1953).

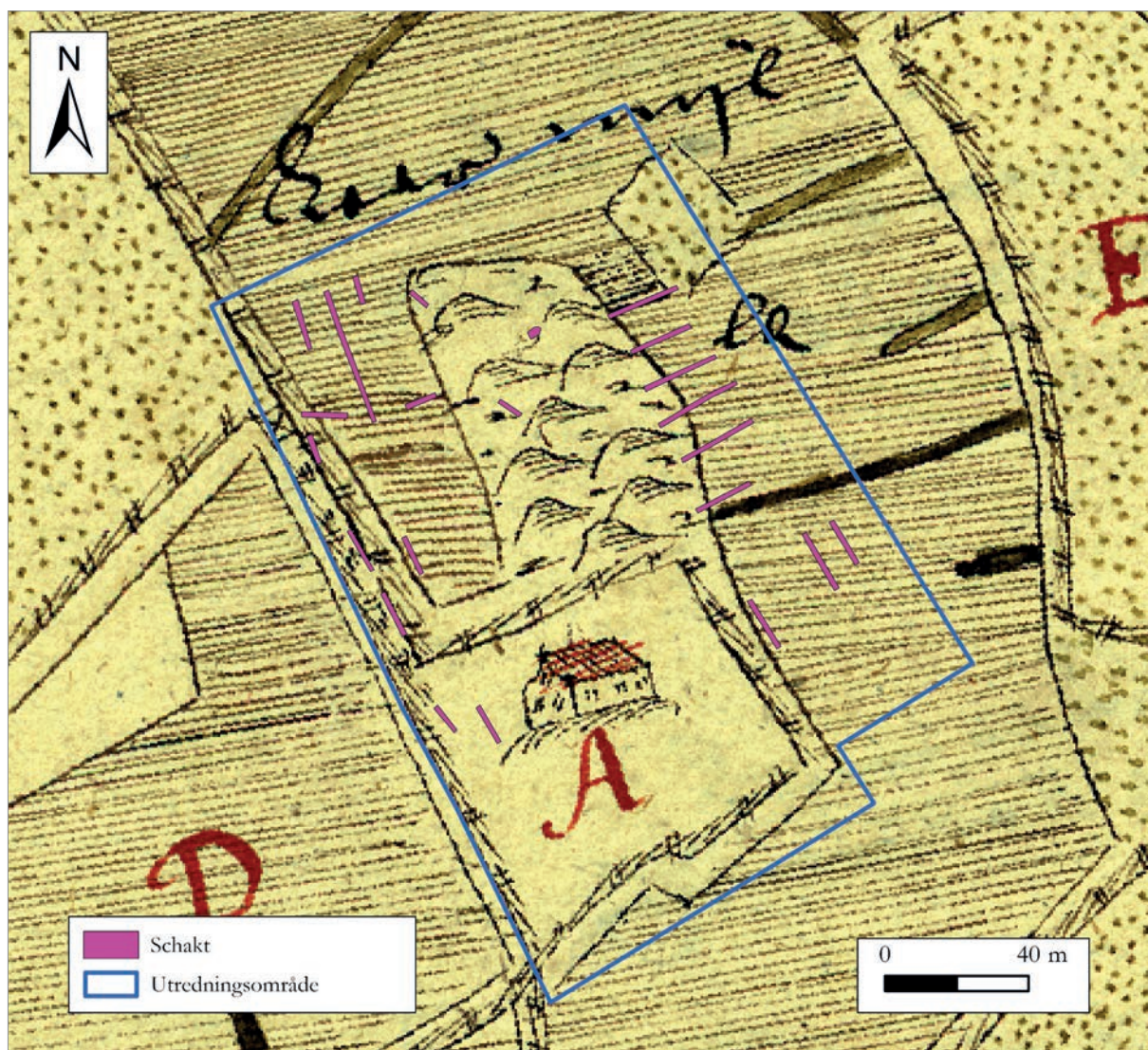
Inom Plenninges utredningsområde finns den bebyggda bytomten/gårdstomten (L1940:376).

Utredningsresultat

I utredningen ingick steg 1 med arkivgenomgång och fältinventering samt steg 2 med söschaktsgrävning.

Utredning steg 1 – Äldre kartor och historiska uppgifter

Utredningsområdet omfattar de centrala delarna av Plennings ägor där bebyggelse har legat och fortfarande ligger. I det äldsta skriftliga belägget från 1316 omnämns platsen som "Pliningi". Under 1500-talet fanns en stor gård (Dahlbäck, Ferm & Rahmqvist 1984 sida 226).

Figur 4. Rektifierat utsnitt av karta över Plennings från 1640. I områdets södra del låg Plennings gård som omgavs av åkermark. I områdets nordöstra hörn visar de ritade prickarna att det fanns en liten äng. På i stort sett samma plats finns ännu idag en sänka. Skala 1:2 000.

För Plenninge finns två generationer kartor. En karta från 1640 visar att gården Plenninge låg på den södra delen av en backe (figur 4). Det framgår inte hur stor gårdens bebyggelse var, eftersom kartan visar en symbol i form av ett hus. Hussymbolen motsvarar förmodligen platsen för gårdens boningshus. Kartan visar att gården låg inom en hägnad. Backen fortsatte ett stycke norrut och längre åt nordöst fanns en åkerholme. En jämförelse mellan kartan och utredningsområdet visar att det fanns åkermark både nordväst och öster om gårdsläget.

En karta från 1764 visar samma grundläggande drag. En skillnad är dock att Plenninge då bestod av två gårdar, vilket också motsvarades av en delning av bytomten (figur 5). Bytomten låg innanför en hägnad, som hade en något större

utsträckning än tomten, särskilt i öster. En jämförelse av bytomtens utsträckning enligt kartan från 1764 och av den utsträckning som lämningen L1940:376 hittills haft i KMR/Fornsök, visar vissa skillnader. Den registrerade lämningen verkar följa den hägnad som ansluter till bytomten enligt kartan. I Kulturmiljöregistret har därför utsträckningen av lämningen L1940:376 justerats så att den överensstämmer med kartan från 1764.

Av häradskartan från 1863 framgår att husen i Plenninge var fördelade på två grupper, i norr respektive söder. Till husen i norr bör gårdens nuvarande huvudbyggnad höra, eftersom den ska vara uppförd 1851 (Ejdestam 1948 sida 536). Den södra husgruppen bör lägesmässigt motsvara gårdens nuvarande ekonomibyggnader.

Figur 5. Rektifierat utsnitt av karta över Plenninge från 1764. Det fanns då två gårdar, men inga enskilda hus redovisades, bara uppdelningen av bytomten. Skala 1:2 000.

Tidigare undersökningar

I Plennings omgivning har några gravfält vid undersökningar visat sig innehålla fyndrika och/eller speciella gravar från yngre järnålder, bland annat vid Gnista, Kumla och Inhåleskullen (Hennius 2016; Hed Jakobsson m.fl. 2019; Seiler & Appelgren 2012). Förutom på moränbackar har gravar även påträffats i flack odlingsmark, bland annat vid Gnista. Där fanns även skelettgravar med dateringar i 1000–1100-tal (Hennius, Sjöling & Prata 2016). Väster om Sällinge hade också skelettgravar med trolig datering till vikingatid, (L1944:7048) ett motsvarande läge (Göthberg & Åberg 2007 sida 325).

I närområdet har dessutom flera boplatser undersökts. Väster om Stångby har en boplatz (L1941:3839) från yngre bronsålder, förromersk järnålder och romersk järnålder undersökts (Seiler 2003). Söder om Stångby har boplatzen L1944:6974 lokaliserats vid schaktningsövervakning (Syse 1991; Göthberg 2017). Vid Norrby har boplatzen L1941:3793 från skilda delar av äldre järnålder undersökts (Larsson, Lingström & Sjölin 2018; Larsson 2022).

Det kan jämföras med att inom det forna slättområdet i Vaksala och Danmark har enstaka boplatser visat sig tillhöra bronsålder och förromersk järnålder (Persson m.fl. 2002; Hennius 2012). Det stora flertalet boplatser har tillhört romersk järnålder och folkvandringstid, vilket tyder på ett snabbt och storskaligt ianspråkstagande (Hennius 2012; Larsson 2022). Däremot är väsentligt färre boplatser från yngre järnålder undersökta, men har påträffats vid Övergnista, Hellby och Slavsta (Lucas & Lucas 2013; Fagerlund 2017).

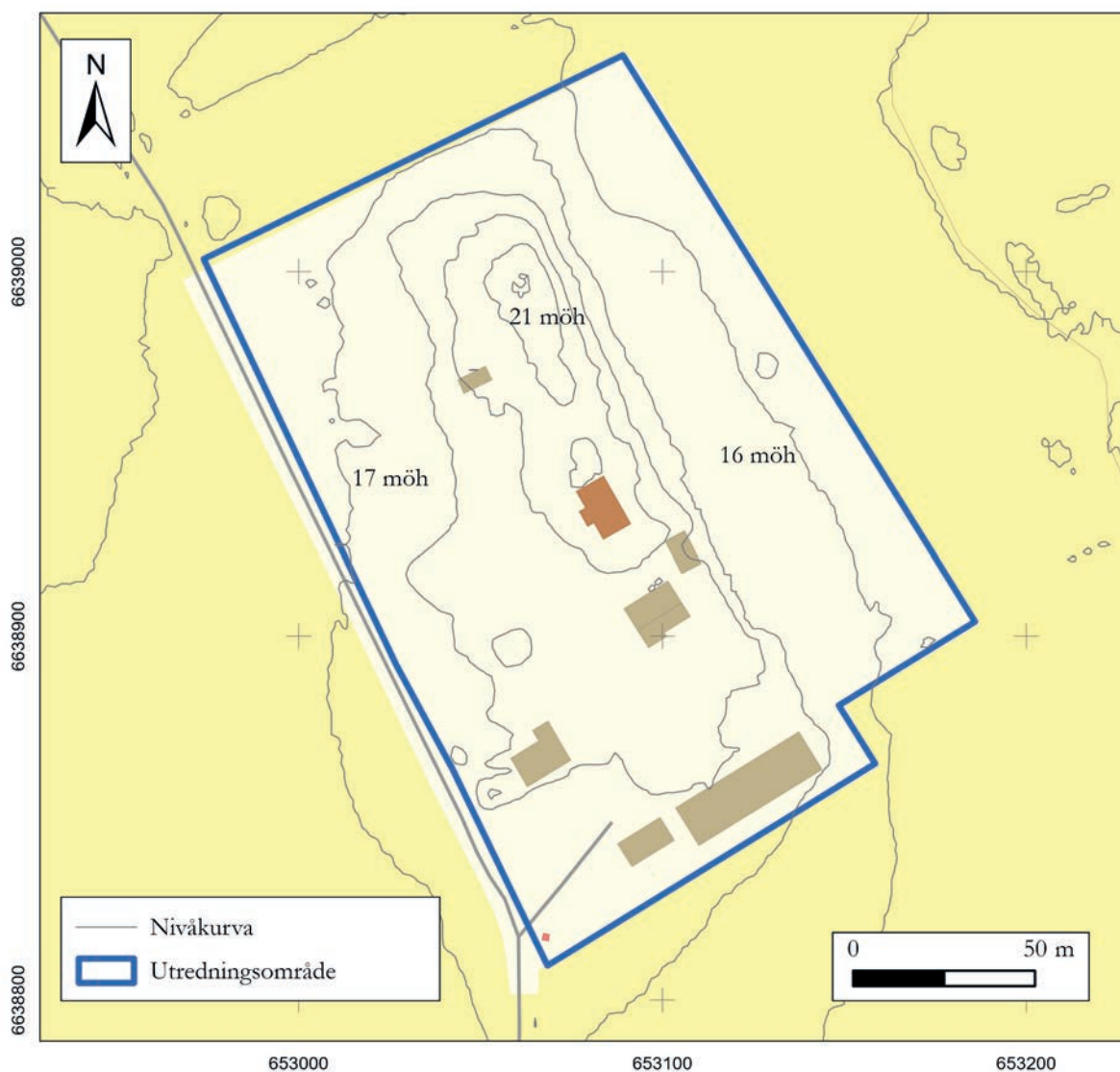
Strax sydöst om utredningsområdet finns en uppgift om ett gravfält (L1941:4395), vilket enligt beskrivningen i Kulturmiljöregistret/Fornsök ska ha undersökts och borttagits, enligt uppgift på

1920-talet. En genomgång av uppgifter om fynd och dokumentation i samlingarna för Riksantikvarieämbetet, Antikvarisk-Topografiska Arkivet (ATA), Statens Historiska Museum (SHM), Uppsala universitet/Museum Gustavianum (UMF) och Upplandsmuseet (UM) har dock ingen information om Plennings gravfältet. Uppgiften om gravfältet bör därför betraktas som mycket osäker. Den utpekade platsen ligger i flack åkermark. Om det har funnits gravar på platsen skulle de möjligen på grund av läget kunna ha varit en motsvarighet till gravarna vid Gnista eller väster om Sällinge.

Fältinventering

Fältinventeringen inom utredningens steg 1 visade att ingen del av utredningsområdet numera odlas, utan främst utgörs av impediment och tomtmark. Topografiskt löper en höjdrygg i områdets mitt, med krönet i norr. Den högsta nivån är 21 meter över havet. Både i öster och väster är marken flackare, med nivåer på 16–18 meter över havet (figur 6). Området begränsas mot väster och norr av en ridå med höga träd, lövträd i söder och granar i norr. En indelning på fem delar (A-E) med utgångspunkt i skillnader i karaktär gjordes för att förenkla redovisningen (figur 7).

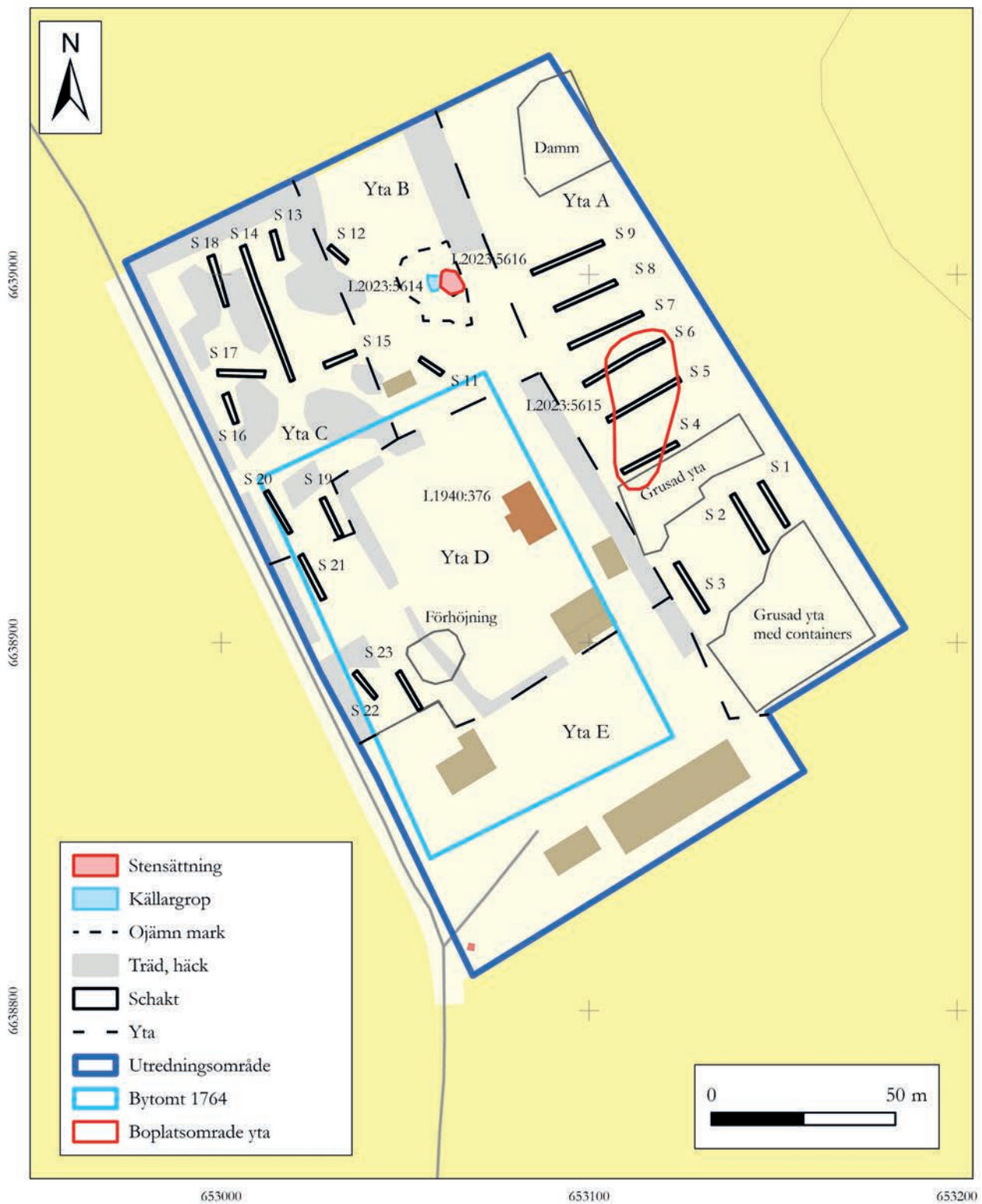
Den östra delen av utredningsområdet (Yta A) har tidigare varit åker. Den avgränsas mot öster av en jordvall. I nästan hela denna del verkar matjorden ha tagits bort. I områdets södra del täcks äldre markyta av grovt grus, på vilket ett upplag av olika slags byggnadsmaterial låg. Där står även flera containers. Strax norr därom är en mindre del av ytan uppgrusad, vilket är spår av en tidigare hästpaddock. Längre norrut är ytterligare en yta relativt nyligen belagd med grovt grus som hyser upplag av byggmaterial. Vidare finns ett antal nyligen nedlagda dräneringsledning.

Figur 6. En höjdrygg inom utredningsområdet innebär tydliga nivåskillnader, där den högsta punkten ligger på 21 meter över havet, medan de flackare delarna ligger på 16 och 17 meter över havet. Nivåkurvor med 1 meters höjdskillnad. Skala 1:2 000.

Den östra delens nordöstra hörn hade däremot helt annan karaktär. Där finns en sänka som är bevuxen med buskar och högt gräs. Den kan tidvis kan vara vattenfylld. På kartbladen av Ekonomiska kartan från 1951 och 1982 finns också anteckningar och markering om en damm. De utgår sannolikt från anteckningar som gjordes vid Riksantikvarieämbetets inventering av fornlämningar. Markeringen för dammen sammanfaller med läget för en åkerholme som visas på kartorna från 1640 och 1764. På kartan från 1640 redovisas den som en äng, vilket möjligen skulle kunna tala för att marken var blöt (figur 4).

I den norra delen av utredningsområdet (Yta B) och norr om boninghuset finns en höjdrygg (figur 7). På dess krön noterades en 7,6x5,7 m stor krets av uppemot meterstora stenar. Kretsen var ofullständig eftersom det verkar saknas stenar i väster. Stenkretsen skulle kunna vara enstensättning (L2023:5616). Att det verkar saknas stenar i väster kan ha sin förklaring i att det omedelbart nordväst om stenkretsen finns en husgrund från historisk tid i form av en källargrop, L2023:5614 (figur 8). Den har en ingång mot norr och dess östra sida består av två meterstora stenar. Markytan vid källargropen och stenkretsen är ojämn, vilket möjligen kan vara spår av ytterligare gravar eller äldre husgrunder.

Figur 7. Schakt och påträffade lämningar i form av boplatsområde L2023:5615, stensättning L2023:5616 och källargrop L2023:5614 inom utredningsområdet. Inom Plenninges bytomt (L1940:376) enligt karta från 1764 finns sentida raseringsmassor efter bebyggelse i schakt 22 och 23. Skala 1:1 600.

Figur 8. Källargropen L2023:5614 är ingrävd i den norra kanten av höjden och har öppning mot norr. Foto mot väst, Ebba Drugge, Upplandsmuseet.

Figur 9. Utsnitt ur Ekonomiska kartan, blad 1117b från 1982. På ett exemplar av kartan som förvaras vid Upplandsmuseet finns handskrivna anteckningar och markeringar om en damm samt "omr med hgr o. höglign lämningar". Det kan tydas som område med husgrunder och höglignande lämningar. Skala 1:5 000.

På kartblad av Ekonomiska kartan från 1951 och 1982 som förvaras på Upplandsmuseet finns noteringar och markeringar för ett område med husgrunder och höglignande lämningar. Detta område omfattar hela höjdrönet ned till kanten av åkern i norr (figur 9). Både stenkretsen, källargropen och den ojämna markytan ligger inom den markerade ytan.

Den nordvästra delen av utredningsområdet (Yta C) utgörs av en gammal fruktträdgård med äppelträd.

I utredningsområdets mitt (Yta D) ligger boningshus och äldre ekonomibyggnader till Plenninge (figur 7). Kring boningshuset finns en gräsmatta

som avgränsas av höga syrénhäckar. Gräsmattan används för närvarande till uppställning av husvagnar, husbilar och personalbodar. På båda sidor av syrénhäcken i väster finns en förhöjning med måtten 13x14 meter. Den ger ett påfört intryck och utgör idag delvis en rabatt. Möjligen kan den tidigare ha varit en berså. Delen mellan den västra syrénhäcken och den västra träddridån är gräsbeväxt. Där har det enligt Ekonomiska kartan funnits två byggnader enligt kartan från 1951, men som rivits under den senare delen av 1900-talet.

Den södra delen av utredningsområdet (Yta E) upptas av byggnader kring en stor grusplan, vilken är uppställningsplats för åkeriets lastbilar.

Utredning steg 2 – schaktgrävning

Inom utredningsområdet maskingrävdes 23 schakt (Bilaga 2). Deras sammanlagda yta uppgick till 471 m². Det ska jämföras med att hela utredningsområdet uppgick till omkring 28 000 m². Den schaktade ytans andel av utredningsområdet uppgick därmed till 1,7 %. Det är en relativt liten andel, men var följden av att vissa delar av området, särskilt yta D och E, i stort sett inte var tillgängliga för schaktning på grund av både permanenta och tillfälliga inslag, såsom ytor för bebyggelse, upplag och bilparkering.

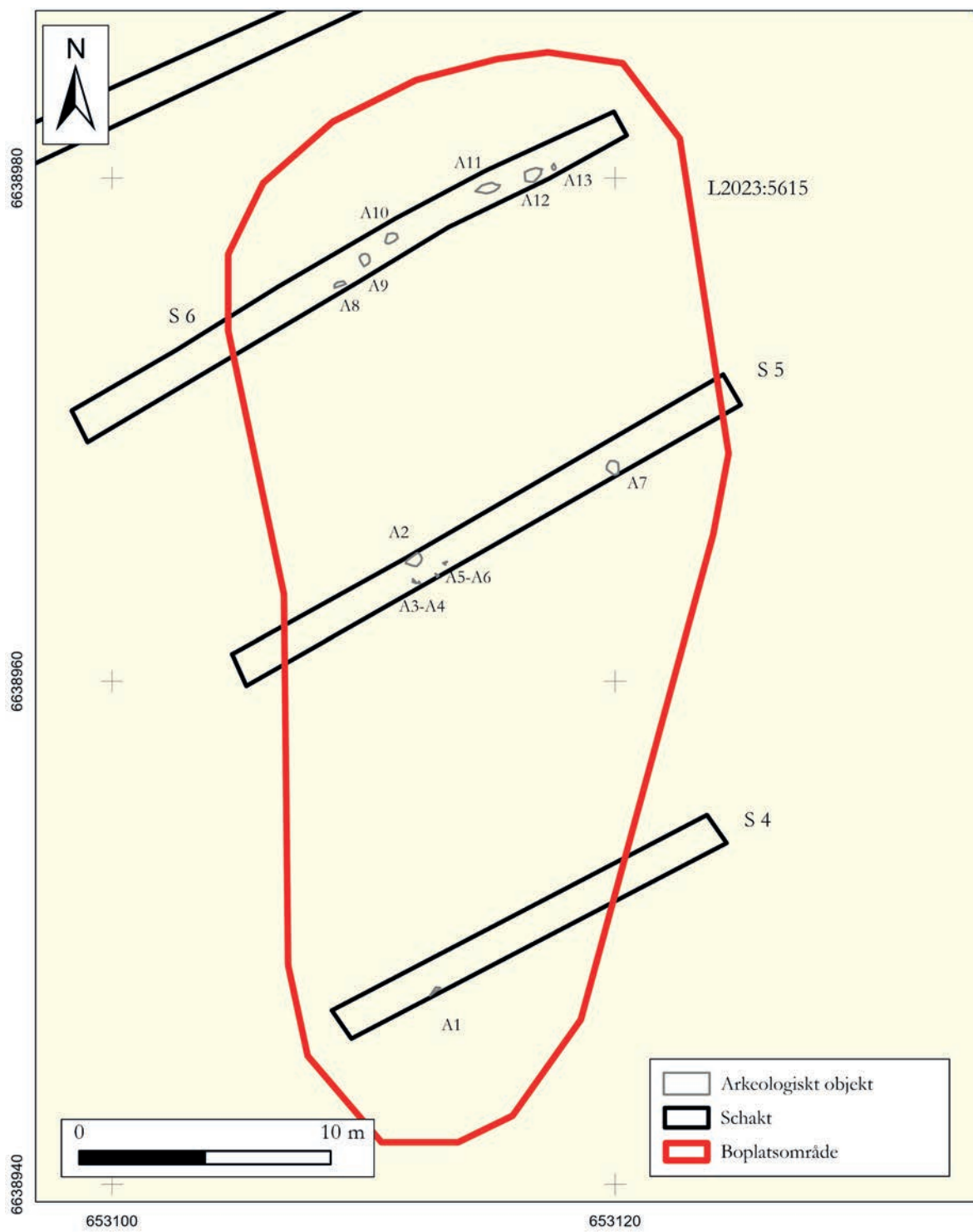
Inom Yta A i områdets östra del grävdes 9 schakt (1–9) i de delar där det var praktiskt möjligt att gräva schakt, det vill säga de delar som inte var

uppgrusade eller upptogs av dammen i nordöst. Schakten visade att stora delar av matjordslagret var bortschaktat. Det naturligt avsatta underlaget utgjordes av lera, samt morän längst i norr mot höjdryggen.

I tre schakt (4–6) påträffades 13 arkeologiska objekt (Bilaga 3). De utgjordes av 5 härdar, 4 kolfläckar, 3 nedgrävningar och 1 stolphål (figur 10, 11, 12). I nedgrävningen A11 fanns keramik av förhistorisk typ, vilket ej tillvaratogs. Den stora andelen härdar pekar också på att lämningen har förhistorisk karaktär. Dessa arkeologiska objekt utgör ett boplatsoområde (L2023:5615). Lämningarna ligger på nivåer om 16–17 meter över havet.

Figur 10. Härd A8 i schakt 6 var en av de boplatslämningar som påträffades. Foto mot söder, Ebba Drugge, Upplandsmuseet.

Figur 11. Lämningar som ingår i boplatsområdet L2023:5615 i den östra delen (Yta A) av utredningsområdet. Skala 1:250.

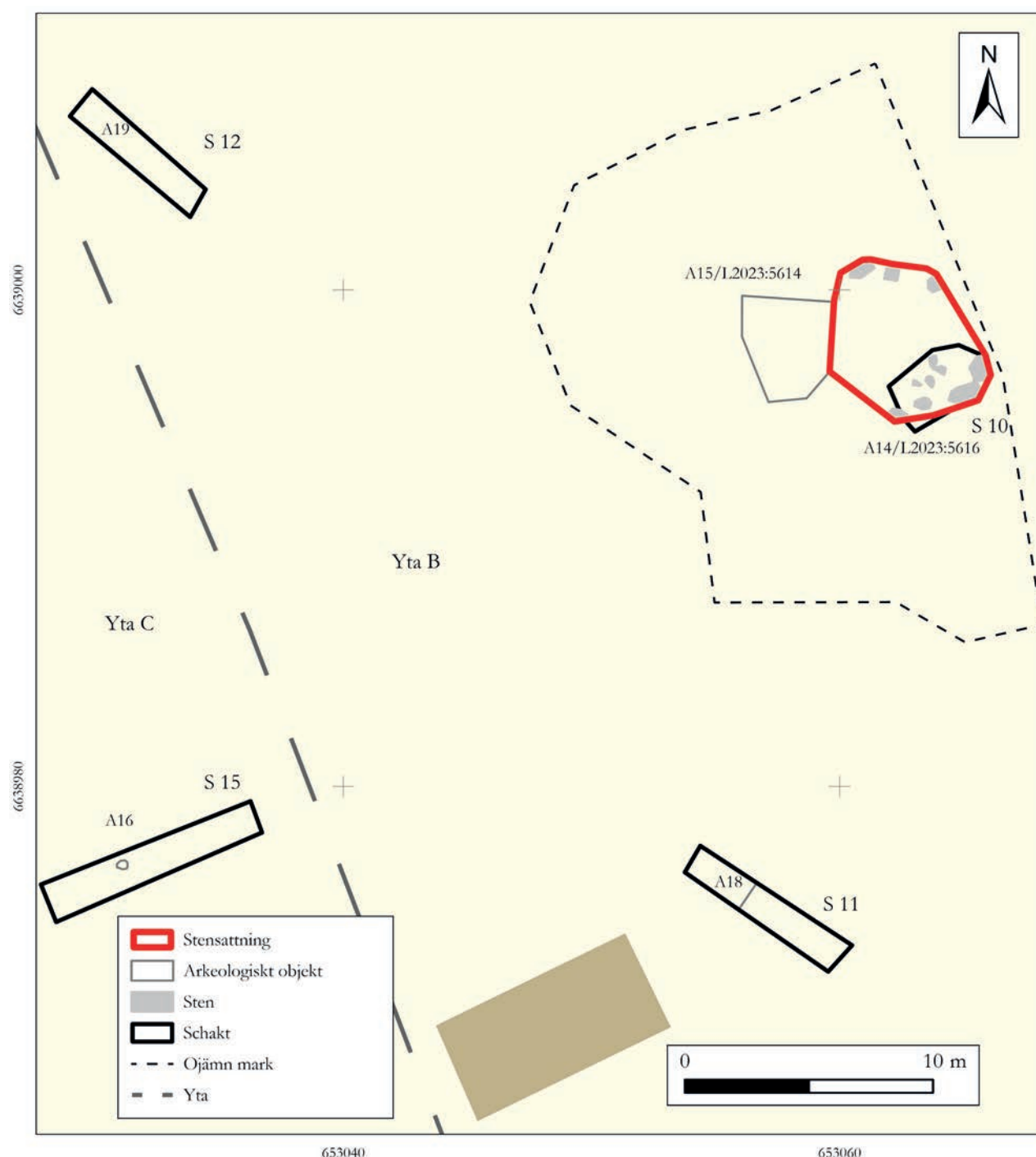

Figur 12. Schakt 5 inom Yta A innehöll boplatsslämningar som hårdar. Foto mot nordöst, Ebba Drugge, Upplandsmuseet.

Inom Yta B på höjdryggen i områdets norra del grävdes 3 schakt (10–12) (figur 13). I delar av sluttningen mot norr och väster gick berggrunden i dagen, medan sluttningen mot öster var brant, vilket innebar att få ytor var aktuella för schaktgrävning.

Inom den sydöstra delen av stenkretsen på höjdryggens krön avtorvades en yta, schakt 10.

Avtorvningen visade att det fanns ett lager mylla under torven. I myllan fanns något enstaka litet tegelfragment. Under myllagret fanns en packning av stenar. Packningen bestod av tätt, men ojämnt lagda 0,2–0,5 meter stora stenar (figur 14, 15). Den ringa närvaron av sentida inslag innebär att stenpackningen och stenkretsen har tolkats ingå i en stensättning (L2023:5616).

Figur 13. Lämningar inom yta B och C utgjordes av stensättningen L2023:5616, och ett stolphål (A16) i schakt 15. Det fanns också sentida inslag i form av källargropen L2023:5614 och raseringsmassor (A18, 19). Lämningarna i schakt 12 kan troligen kopplas till ett hus som avbildas på en karta från 1951. Skala 1:250.

Figur 14. Stensättningen L2023:5616 består av en stenkrets av större sten. Därinnanför finns en stenpackning. Foto mot öst, Ebba Drugge, Upplandsmuseet.

Figur 15. Stenpackningen i stensättningen L2023:5616 bestod av tätt lagda stenar av ojämn storlek. Foto mot sydost, Ebba Drugge, Upplandsmuseet.

Den nordvästra delen av stensättningen har sannolikt skadats av källargropen A15 (L2023:5614). Höjdryggens krön ligger på nivåer om 20–21 meter över havet.

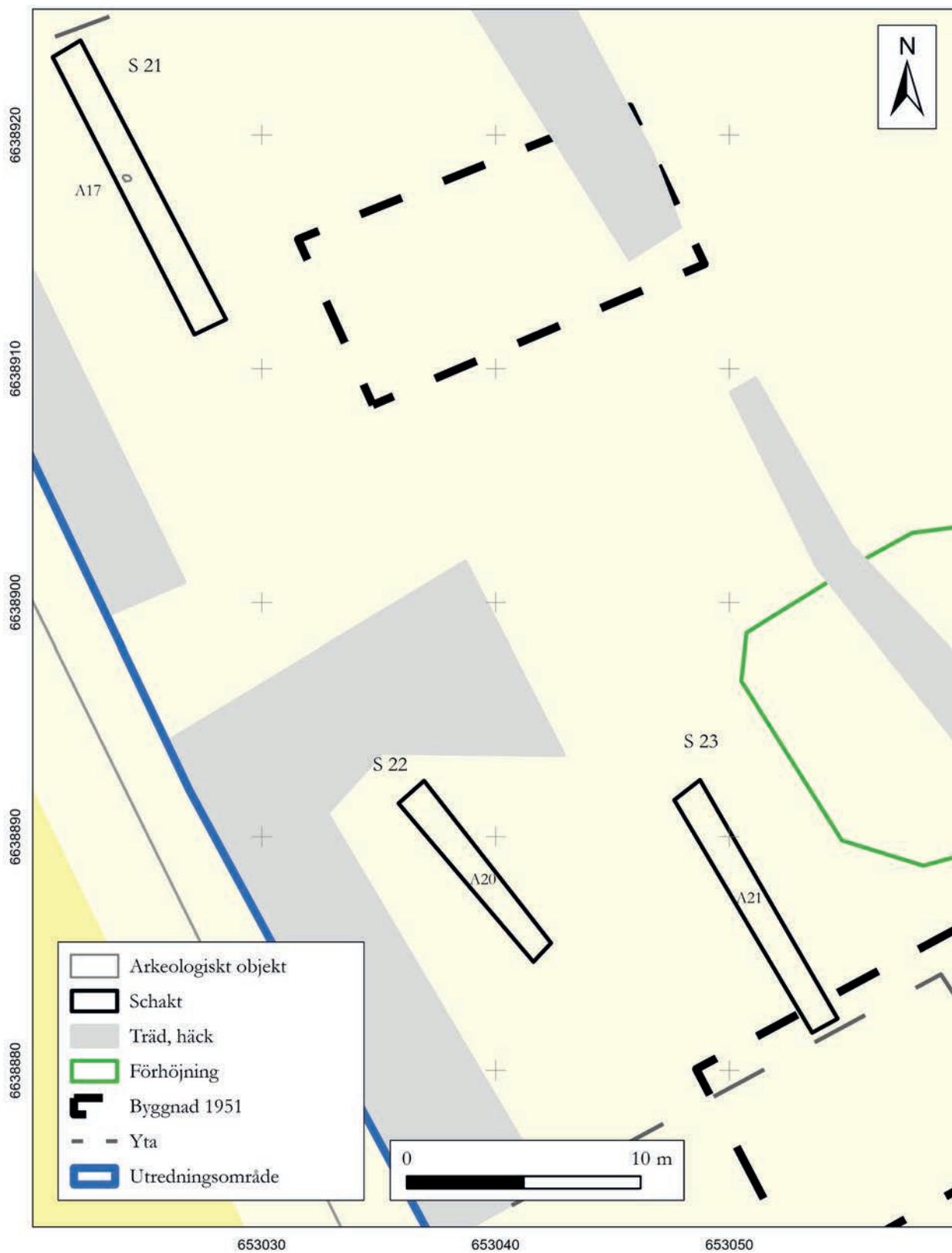
Inom den södra delen av yta B togs schakt 11 upp nära den östra änden av en källare. I schaktet fanns nedgrävningen A18 som hade rikligt med sentida inslag. I den nordvästra, lägre belägna delen av sluttningen grävdes schakt 12. Det innehöll ett lager (A19) med talrika sentida inslag som tegel. En jämförelse med den ekonomiska kartan från 1951 visar att det verkar ha stått en

mindre byggnad där, vilken sannolikt avspeglas av lämningarna i schaktet. Den sentida prägelns stärks också av att det strax väster om schakt 12 i kanten av sluttningen sedan länge finns ett upplag av stenar, cementstycken och träsyllar.

Inom fruktträdgården (Yta C) grävdes 8 schakt (13–20) mellan raderna av äppelträd. Förutom träd begränsade även ledningar var schakten kunde grävas. Innan fruktträden planterades utgjordes ytan av åker. Den enda påträffade lämningen var ett stolphål (A16) i schakt 15 (figur 13).

Figur 16. I Yta C grävdes schakten (här schakt 14) bland äppelträd i en gammal fruktträdgård. Foto mot nordväst, Ebba Drugge, Upplandsmuseet.

Figur 17. Lämningar inom yta D bestod av ett stolphål (A17) i schakt 21 och sentida raseringsmassor (A20, 21) i schakt 22 och 23. Det är en avspeglning av att byggnader funnits inom denna del av bytomten långt fram i 1900-talet. Skala 1:250.

Inom Yta D i områdets mellersta del vid boningshuset kunde schakt endast grävas mellan den trädråd som begränsar utredningsområdet mot väster och den höga syrenhäck som avgränsar gårdsplanen kring boningshuset (figur 7). Det korsades dessutom av infartsvägen till gårdsplanen. I detta relativt smala stråk grävdes tre schakt (21–23) (figur 17).

I schakt 21 norr om uppfartsvägen var fyllningen ovanligt tjock, 0,6 meter. Den utgjordes av matjord och i schaktet fanns ett stolphål (A17), i vars fyllning det fanns ett fragment av obrända ben. Norr om infartsvägen har även ett boning-

hus funnits enligt ekonomiska kartan från 1951 och 1982. Det kan förklara de påförda massorna i schaktet.

I schakten söder om infartsvägen (22–23) fanns lager med stenar, rikligt med tegel, porslin, fajans och sentida inslag som avloppsrör (A20, A21) (figur 18). Lämningarna har karaktär av att vara raseringsmassor. Porslinet och fajansen tyder på att de tillhör 1700- och 1800-tal. Söder om schakt 23 har det också funnits en byggnad enligt ekonomiska kartan från 1951, vilket delvis kan förklara de sentida inslagen.

Figur 18. I Yta D innehöll schakt 23 raseringsmassor med tegelstenar, avloppsrör, porslin och fajans, vilka är spår av sentida bebyggelse inom Pleninges bytomt. Foto mot nordväst, Ebba Drugge, Upplandsmuseet.

Arkeologisk diskussion och antikvarisk bedömning

Inom utredningsområdet påträffades flera lämningar av lite olika karaktär och kronologisk tillhörighet. Till de förhistoriska lämningarna hör boplatsoområdet L2023:5615 i områdets östra del (figur 19). Lämningarna bestod av härdar, nedgrävningar och ett stolphål. Eftersom matjordslagret delvis tagits bort är bevaringsförhållandena därmed ofördelaktiga. Det är noterbart att

det överhuvudtaget fanns kvar lämningar. På nuvarande stadium kan lämningarna möjligen karaktäriseras som en verksamhetsyta på grund av den stora andelen härdar. Mot bakgrund av de boplatsoområden som undersökts i Fyrislund, samt nivåerna, bör lämningarna sannolikt tillhöra järnålder.

Figur 19. Utredningsområdets östra del utgjordes av tidigare åkermark. I schakten i bildens högra del påträffades lämningar som utgör boplatsoområdet L2023:5615. Foto mot sydöst, Ebba Drugge, Upplandsmuseet.

Figur 20. Stensättningen L2023:5616 ligger på höjdens krön. Foto mot norr, Ebba Drugge, Upplandsmuseet.

Förhistorisk karaktär har också stensättningen L2023:5616 som ligger på höjdryggens högsta punkt (figur 20). Det är ett närmast klassiskt läge för förhistoriska gravar. Möjligen kan det finnas ytterligare gravar i den allra närmaste omgivningen, eftersom markytan var ojämn. Dessutom har omgivningen och stensättningen påverkats av sentida verksamheter. Stensättningen har en nära rumslig anslutning till såväl det identifierade boplatsoområde som Plenninges bytomt. Det innebär att den kronologiska placeringen för närvarande är vid, och omfattar stora delar av järnålder.

Till de sentida lämningarna hör källargropen L2023:5614 som låg invid stensättningen. Källargropen bör tillhöra ett tidigare byggnadsskede än den nuvarande bebyggelsen som delvis har rötter i 1800-talets mitt. I likhet med raseringsmassorna efter en byggnad som påträffades i schakt 12 långt i norr inom utredningsområdet är källargropen exempel på att sentida bebyggelse fanns även utanför bytomten.

Inom Plenninges bytomt (L1940:376) enligt utsträckningen på kartan 1764 kunde enbart schakt grävas i den västligaste delen (figur 21). Det visade sig att schakten i den nordvästra delen av bytomten enbart innehöll ett stolphål, vilket antyder att denna del inte haft någon omfattande bebyggelse. Troligen har denna del av bytomten använts för andra ändamål, exempelvis, odlingstäckor och hagar. Bebyggelsen bör ha legat i den södra och mellersta delen av bytomten. Kartan från 1640 visar en hägnad kring gården (figur 4). Utifrån rektifieringen av kartan från 1640 skulle hägnadens norra sida ligga ungefär i den nuvarande infartsvägen till gårdsplanen och strax söder om det nuvarande boningshuset (figur 21). Det sammanfaller också med förekomsten av raseringsmassor med fynd från 1700-/1800-tal och framåt påträffades i schakt 22 och 23 i den sydvästra delen av Yta D. Dessa iakttagelser tillsammans med de äldre kartorna talar för att bebyggelsen från 1600-talet och framåt till stor

Figur 21. I de östra och norra delarna av utredningsområdet påträffades boplatsområdet L2023:5615 och stensättningen L2023:5616. I den södra delen av området ligger Plenninges bytomt (L1940:376). Både sentida lämningar i schakt 22 och 23 och en hägnad som är utritad på en karta från 1640 tyder på att den äldre bebyggelsen främst har legat i de mellersta och södra delarna av bytomten. Skala 1:2 000.

del har legat inom den södra delen av gårdsplanen inom Yta D och på platsen för den grusplanen inom Yta E. Att det nuvarande boningshuset har en placering utanför 1600-talets hägnad kan möjligen tala för att en rumslig separering av bostadshus respektive ekonomibyggnader skett senast under 1800-talet.

De skriftliga beläggen på Plenninge från 1300-talet talar för att det senast från denna tid funnits bebyggelse. Dess placering är inte belagd, men sannolikt har den legat inom eller i anslutning till bytomten.

Antikvarisk bedömning

Den antikvariska bedömningen för de påträffade lämningarna återfinns i tabellform i Bilaga 1. Av de påträffade lämningarna har boplatsoområdet L2023:5615 och stensättningen L2023:5616 fått den antikvariska bedömningen Fornlämning. Husgrunden från historisk tid i form av en källargrop L2023:5614 har fått den antikvariska bedömningen Övrig kulturhistorisk lämning. Den ännu bebyggda Bytomten/gårdstomten L1940:376 har kvar den antikvariska bedömningen Møj-

lig fornlämning. Schaktgrävningen inom ramen för utredningen påvisade raseringsmassor efter sentida (1700–1900-tal) bebyggelse. Det är fortfarande en öppen fråga om det finns bevarade lämningar från medeltid eller äldre tider inom bytomten L1940:376. Det är enligt Upplandsmuseets bedömning en fråga som kan avgöras inom ramen för en förundersökning om bytomten tas i anspråk för en utbyggnad.

Administrativa uppgifter

Uppdragsnummer Fornreg: 2023001192

Plats: Plenninge 1:6, Vaksala socken, Uppsala kommun, Uppsala län.

Fornlämningsnummer: L1940:376, L2023:5614, L2023:5615, L2023:5616.

Fornlämningstyp: Bytomt/gårdstomt, bebyggd; boplatssområde; stensättning; husgrund, historisk tid.

Typ av undersökning: Arkeologisk utredning, steg 1 och 2

Orsak till undersökning: Planerat logistikcentrum

Uppdragsgivare: Wiklunds Åkeri AB

Fältarbetsperiod: 6–8 september 2023

Upplandsmuseets projektledare: Hans Göthberg

Upplandsmuseets personal: Ebba Drugge

Upplandsmuseets diarienummer: 398–2023

Upplandsmuseets projektnummer: 8928

Länsstyrelsens diarienummer och beslutsdatum: 431-7746-2022, datum 2023-08-24

Koordinat- och höjdsystem: SWEREF 99 TM

Dokumentationsmaterial: Förvaras i Upplandsmuseets arkiv.

Fynd: Inga fynd tillvaratogs

Referenser

Litteratur

- Dahlbäck, Göran, Ferm, Olle & Rahmqvist, Sigurd. 1984. Det medeltida Sverige. Band 1 Uppland: 2 Tiundaland: Ulleråker, Vaksala, Uppsala stad. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.
- Ejdestam, Julius (red.). 1948. Sveriges Bebyggelse. Statistisk-topografisk beskrivning av Sveriges städer och landsbygd. Landsbygden. Uppsala län. Del III. Björklinge, Bälinge, Lena, Skuttunge, Tenta, Vaksala, Viksta, Åkerby och ärentuna socknar samt Gamla Uppsala församling av Uppsala stad. Uddevalla.
- Fagerlund, Dan. 2017. Slavsta – Gårdar och gårdsoffer från romartid till medeltid. Upplandsmuseets rapporter 2017:26. Uppsala.
- Göthberg, Hans. 2017. Boplatser på Uppsalaslätten. Utbyggnad av fibernätverk Jälla – Skölsta. Arkeologisk schaktningsövervakning. Upplandsmuseets rapporter 2017:16.
- Göthberg, Hans & Åberg, Kerstin. 2007. Vaksala och Danmark. Bygder i skuggan av Gamla Uppsala. I: Hjärthner-Holdar, Eva, Ranheden, Håkan & Seiler, Anton (red.). Land och samhälle i förändring. Uppländska bygder i ett långtidsperspektiv. Arkeologi E4 Uppland – studier. Volym 4.
- Hed Jakobsson, Anna, Lindblom, Cecilia & Lindwall, Linda. 2019. Husfruar, bönder och Odenkri-gare– Kumla i Östra Fyrislund från romersk järnålder till vikingatid. Arkeologisk undersökning och schaktningsövervakning. Rapporter från Arkeologikonsult 2019:2901/3042.
- Hennius, Andreas. (red.). 2012. Äldre järnålder i Danmarks socken – sex boplatser vid Säby. Upplandsmuseets rapporter 2012:15.
- Hennius, Andreas, Sjöling, Emma & Prata, Sofia. 2016. Människor kring Gnistahögen. Begravnin-gar från vendeltid, vikingatid och tidig medeltid. Upplandsmuseets rapporter 2016:02, SAU rapport 2016:10.
- Larsson, Fredrik. 2022. Farmsteads in the territories of Fyrislund and Gamla Uppsala, 500 BC to AD 700. Fornvännen 117 (2022).
- Larsson, Fredrik, Lingström, Maria & Sjölin, Marita. 2018. Drivkrafter och allianser i Fyrislund. Arkeolo-gerna, Statens historiska museum, rapport 2018:86.
- Lucas, Malin & Lucas, Robin. 2013. Gårdar och hästoffer. Järnålder och tidig medeltid i Fyrislund. Upplandsmuseets rapporter 2013:02. Uppsala.
- Persson, Maria., Andersson, Fredrik, Guinard, Michel & Lindkvist, Ann. 2002. Bronsålderslämningar i Kumla. Gravar och gropar. SAU Skrifter 3. Upp-sala.
- Seiler, Anton. 2003. Stångby. En liten boplatz i Uppland. Riksantikvarieämbetet, UV Bergslagen, Rapport 2001:6.
- Seiler, Anton & Appelgren, Katarina. 2012. Inhåleskullen – ett mångtydigt gravfält från yngre brons-ålder-äldre vikingatid. Riksantikvarieämbetet. UV Rapport 2012:158 Arkeologisk undersökning.
- Syde, Bent. 1991. Arkeologisk utredning. Inven-tering och sökschakt 1990. Del 1. Naturgasnät Mellansverige Kalkugnen-Stockholm norr. Riks-antikvarieämbetet, Byrån för arkeologiska under-sökningar UV Uppsala.
- Wessén, Elias & Jansson, Sven B.F: 1953. Upplands runinskrifter. Fjärde delen. Första häftet. Uppsala stad, Vaksala härad, Rasbo härad, Norunda härad. KVHAA. Stockholm.

Lantmäteriakter

Lantmäteristyrelsens arkiv

Vaksala socken

Plenninge

Geometrisk avmätning 1640 B72-19:A5:57

Storskifte 1764 B72-19:1

Ekonomiska kartan

Danmark 1951 1117b

Danmark 1982 J133-1117b82

Rikets allmänna kartverks arkiv

Häradsekonomiska kartan

Uppsala 1859-63 J112-84-7

Fundbo 1859-63 J112-84-8b

Bilagor

Bilaga 1 – Lämningar från utredningen i Kulturmiljöregistret

Objekt	Typ	Kommentar	Antikvarisk bedömning	Figur
L1940:376	Bytomt/Gårdstomt, bebyggd	Bytomt, ca 110×70 meter. För beskrivning, se Kulturmiljöregistret/Fornsök	Möjlig fornlämning	3, 5, 7
L2023:5614	Husgrund, historisk tid	Källargrop, se A15	Övrig kulturhistorisk lämning	7, 13
L2023:5615	Boplatsoområde	Storlek ca 40×20 meter, består av 5 härdar, 4 kolfläckar, 3 nedgrävningar, 1 stolphål	Fornlämning	7, 11
L2023:5616	Stensättning	Se A14	Fornlämning	7, 13

Bilaga 2 – Lista över schakt

Schakt	Yta	Längd (m)	Bredd (m)	Djup (m)	Yta (m2)	Ark. objekt	Figur
1	A	18	1,5	0,3	20	-	7
2	A	14	1,5	0,3	27	-	7
3	A	15	1,5	0,4	23	-	7
4	A	17	1,5	0,3	23	A1	7,11
5	A	22,5	1,5	0,3	28	A2, A3, A4, A5, A6, A7	7,11
6	A	24,6	1,5	0,3	34	A8, A9, A10, A11, A12, A13	7,11
7	A	22	1,5	0,3	29	-	7
8	A	18	1,5	0,3	24	-	7
9	A	21	1,5	0,2	28	-	7
10	B	4	2,5	0,1	8	A14	13
11	B	7	1,5	0,2	10	A18	7,13
12	B	6	1,5	0,4	8	A19	7,13
13	C	8	1,5	0,3	12	-	7
14	C	39	1,5	0,4	54	-	7
15	C	9	1,5	0,3	13	A16	7,13
16	C	8	1,5	0,5	13	-	7
17	C	13	1,5	0,5	20	-	7
18	C	14	1,5	0,5	21	-	7
19	C	11	1,5	0,3	16	-	7
20	C	13	1,5	0,5	15	-	7
21	D	13	1,5	0,6	19	A17	7,17
22	D	9	1,5	0,4	11	A20	7,17
23	D	12	1,5	0,6	15	A21	7,17

Bilaga 3 – Lista över arkeologiska objekt

Kontext Id	Typ	Storlek (m)	Djup (m)	Beskrivning	Schakt	Figur
1	Härd	0,5×0,4	0,05	Sot, kol. I schaktkant.	4	11
2	Härd	0,7×0,5	-	Sot, kol, skärersten	5	11
3	Kolfläck	0,1×0,1	-	Sot, kol i lera	5	11
4	Kolfläck	0,1×0,1	-	Sot, kol i lera	5	11
5	Kolfläck	0,1×0,1	-	Sot, kol i lera	5	11
6	Kolfläck	0,15×0,1	-	Sot, kol i lera	5	11
7	Nedgrävning	0,6×0,5	-	Kol, enstaka stenar, mörkfärgad lera	5	11
8	Härd	0,48×0,17	-	Sot, kol, skärersten	6	11
9	Härd	0,45×0,38	-	Kol, sot	6	11
10	Härd	0,54×0,38	-	Kol, sot	6	11
11	Nedgrävning	1,0×0,35	-	Röd sand i lera, kol/sotinslag. Keramik	6	11
12	Nedgrävning	0,8×0,5	-	Röd sand i lera, kol/sotinslag	6	11
13	Stolphål	0,24×0,16	-	Kolinslag i mörkfärgad lera	6	11
14	Stensättning	7,6×5,7	-	Ofullständig krets av 0,8–1,2 m stora och upp till 0,4 m höga stenar. Innanför denna en tät, men ojämn packning av 0,2–0,5 m stora stenar, minst 2,5 m stor. Ytligt under torven fanns enstaka tagelfragment.	10	7,13
15	Källargrop	4×2,5 m	-	Djup 0,5 m. Ingrävd i sluttning direkt invid A14. Ingång 1 m bred mot norr. I östra sidan två större stenar.	-	7,13
16	Stolphål	0,45×0,34	-	Mörk myllblandad lera	15	13
17	Stolphål	0,35×0,3	-	Brun, myllblandad lera, obränt ben	21	17
18	Nedgrävning	2,5×1,5 m	-	Mörk myllblandad lera, rikligt med tegelfragment. Sentida.	11	13
19	Lager	6×1,5	-	Rikligt med tegel, sot/kol. Sentida raseringslager.	12	13
20	Lager	8,8×1,5	-	Stenar, 0,4–0,8 m stora, tegel, porslin, fajans. Sentida raseringsmassor	22	17
21	Lager	11,7×1,5	-	Stenar, tegel, avloppsrör, porslin, fajans. Sentida raseringsmassor	23	17